

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לז, תשמ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

כצד התעלפּו קדמונינו?

(עיונים בְּדרכי המטאפורה המקראית)

א

דוֹמָה, כּי על אף מרחבי הזמנים המשתרעים על פני יריעתו הסיפורית של המקרא — מן "בראשית ברא" ועד "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון" — לא רבים הם באסופה המקראית, על כל סוגיה הספרותיים, המבעים הלשוניים, שגלגוליהם הסמאנטיים מְעִידים על תמורות באמונות ובדעות של קדמונינו. לאותם המעטים, שעל חילופי משמעם אף ניתן לשער את חותמם הקדם-מקראי, שייכים הפעלים עטף ועלף בצירוף השם המשלים נפש וגם בלעדיו.

על תמר, פלתו של יהודה ואלמנת בנו עֵר, מסופר, כּי הִסִּירָה "את בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ות עלף, ותשב בפתח עינים" (בר' לח, יד). תוכנו של הפסוק הזה אינו מותר כל ספק, כּי להתעלפות זו של תמר, היינו להתעטפותה בצעיף, אין כל קשר עם העילפון דוגמת המתואר בדברי הנביא עמוס: "ביום ההוא ת על פנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמ' ח, יד). למשמעות הפועל עלף שבפסוק על התעלפות תמר יש לנו רק מקבילה אחת בכל המקרא, זו שבמגילת שיר השירים: "עֲשֵׂת שֵׁן מְעַלְפֵת

ספירים (שם ה, יד), כלומר עשת שן מכוסה או מצופה באבני חן. להלן יתברר, כי בכל זאת קיים מכנה משותף שבמשמע בין עלף אשר בבר' לח, יד ובשה"ש ה, יד לבין עלף שבנבואת עמוס (ח, יג). בשָׁלֵב זה ראוי לציין, כי מצויות במקרא שלוש אינדיקאציות מפורשות להתעלפות במובן התחלשות, זו המורה על מצב של אבדן ההפרה, הנקראת בפינו כיום בשם "התעלפות". (ואלה הן: א) מפת שמש (יונה ד, ח); ב) רעב (איכה ב, יט); ג) צמא (פלעיל עמ' ח, יג). זאת ועוד: האינדיקאציה הפלולה בפסוק "שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב" (איכה ב, יט), ובשימוש דומה בפסוקים לא-מעטים אחרים, אשר יובאו להלן, בהכרח תוליך אותנו למסקנה, כי קיימת חפיפה סמאנטית של שני הפעלים עטף ועלף במשמע של "כסה" ו"חלש" גם יחד. וכך לשורש עלף, ששיעורו הוא פס ה, כמובא לעיל (בר' לח, יד ושה"ש ה, יד) מצוי שימוש חליף בשורש עטף בפתובים הבאים:

1. ועמקים יעטפו בר (תה' סה, יד);

2. יעטף שית חמס למו (תה' עג, ו);

3. המחלצות והמעטפות והמטפחות (יש' ג, כב);

4. יעטף ימין ולא אראה (איוב כג, ט).

ולעומתם הנה הפסוקים, שבהם פירושה של מלת עלף הוא

"חלה" או "רפה":

1. בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות (יש' נא, כ);

2. ויתעלף יונה (יונה ח, ד);

3. תתעלפנה הבתולות היפות (עמ' ח, יד).

ובמקביל לאלה כל הפתובים, שבהם עטף בא בשימוש

חֲלִיף לַעֲלֵף בַּמּוֹבֵן "חִלָּה" או "רִפָּה", וְהַפְעֵלִים הַשְּׁנָיִים מוֹסְבִים
עַל בְּנֵי אָדָם:

1. בַּהֲתַעֲטֵף עָלַי נִפְשִׁי (יֹנָה ב, ח);
 2. רַעֲבִים גַּם צִמְאִים נִפְשָׁם בְּהֵם תַּתְעִטֵּף (תה' קז, ה);
 3. אֲשִׁיחָה וְתַתְעִטֵּף רוּחִי (תה' עז, ד);
 4. בַּהֲתַעֲטֵף עָלַי רוּחִי (תה' קמב, ד);
 5. וְתַתְעִטֵּף עָלַי רוּחִי (תה' קמג, ד);
 6. כִּי רוּחַ מִלְפָּנַי יַעֲטֹף (יש' נז, טז);
 7. אֲלִיךְ אֲקָרָא בְּעֵטֵף לְבִי (תה' סא, ג);
 8. בְּעֵטֵף עוֹלָל וַיּוֹנֵק בְּרַחֲוֹבוֹת קָרִיָּה (איכה ב, יא);
 9. תִּפְלָה לַעֲנִי כִי יַעֲטֵף (תה' קב, א).
- אֲגַב, יוֹשֵׁם נָא לְבַלְכֶךָ, כִּי הַשּׁוֹרֵשׁ עֵטֵף מוֹפִיעַ בַּלְשׁוֹן
שִׁירָה, וְלַעֲתִים בַּפְּרוֹזָה נְבוֹאִית הַקְּרוֹבָה לְשִׁירָה. הַמִּתְבַּקֵּשׁ מִכֶּךָ
הוּא, כִּי הַפּוֹעֵל עֵטֵף שְׂאוֹב מְרוֹבֵד לְשׁוֹנֵי קְדוּם יוֹתֵר מִזֶּה שֶׁשִּׁיךְ
אֵלָיו הַפּוֹעֵל עָלָי, שֶׁכֵּן הַשִּׁירָה כְּצוּרָה סְפָרוֹתִית קְדָמָה לַפְּרוֹזָה.
לְפִיכֶךָ לֹא בַּמִּקְרָה בְּאוֹתוֹ סֵפֶר בְּדַבְּרֵי הַשִּׁיר מִתְעַטֵּפֶת נִפְשׁוֹ שֶׁל
יֹנָה "בַּהֲתַעֲטֵף עָלַי נִפְשִׁי" (שם ב, ח), וְאֵילּוֹ לְהֵלֵךְ בְּסִיפּוֹר
מִתְעַלֵּף הוּא ("וַיַּתְעִלֵּף יֹנָה" שם, ח, ד).
- הַמַּעֲיִן בַּפְּתוּבִים שֶׁלֹּמַעֲלָה עֲשׂוּי לְהַסִּיק, כִּי הַפְעֵלִים עֵטֵף
וְעָלָף מִקְבִּילִים בְּתוֹכָם הַפּוֹל כְּבִיכּוֹל, וְאֵךְ בִּיַד הַנִּיחּוֹשׁ
פְּתוּרִים, מְתִי הַמִּתְעַטֵּף מִתְעַלֵּף, וּמְתִי הַמִּתְעַלֵּף מִתְעַטֵּף. וְלֹא
הֵיא, שֶׁהָרִי לֹא יִתְכַן בַּלְשׁוֹן פְּלִשְׁתִּי זִימּוֹן מִלְּאֲכוֹתַי וְלֹא סְבִיר
כִּזֶּה שֶׁל שְׁתֵּי יַחֲדוֹת מִלּוֹנִיּוֹת, שֶׁכָּל אַחַת הֵיא זוּג שֶׁל
הוֹמוֹנִימִים, וּבַעֲת וּבַעֲוָנָה אַחַת שְׁתֵּיהֶן יַחַד מֵהוֹת שְׁנֵי זוּגוֹת שֶׁל
סִינוֹנִימִים, דּוּגְמַת תְּבִנִית זוּ:

הומונימים (שְׁנֵי צליל וּשְׁנֵי משמעות):

I. עטף = פסה

עטף = חלש

II. עלף = כסה

עלף = חלש

סינונימים (שְׁנֵי צליל וּשְׁנֵי משמעות):

I. עטף = עלף = פסה

II. עטף = עלף = חלש

על פורחם אפוא של ההיגיון ושל החוקיות שבלשון נאמר, פי מדובר פה, כמו בכל תופעת הנרדפות, בשני מִבְּעֵים, המבטאים עניין אחד, והם לקוחים משני רבדים של לשון אחת, היא לשון המקרא.

אם אמנם שני אלה, עטף ועלף, מבטאים פעולה אחת והיא של "פסה", אכן "הדרא קושיא לדוכתה". והקושיה היא: מה עניין פעולת ההתכסות אצל הפתולות והבחורים המתעלפים בצמא (עמ' ח, יג)? והוא הדין באשר להתעטפות הנפש אצל רעבים וגם צמאים (תה' עז, ה). או מהי אותה התעטפות הנקראת גם התעלפות עקב מִפְּת השמש על ראשו החשוף של יונה?

ב

פדי לתרץ את הקושיות הנ"ל, שהן למעשה קושיה אחת, עלינו לבדוק תחילה, כיצד משתקפת באספקלרית המקרא אותה מִסְּכַת שניתן לקרוא לה בשם "דו־קיום" בין הגוף והנפש. מה

שמייחד את המחשבה המקראית בנושא זה הוא ללא ספק המוניזם האנתרופולוגי, שפן אין למצוא במקרא אפילו פְּתוּב אחד בעל היגד הרומז על שניות, שלפיה האדם הוא בבחינת זִירָה למאבקים בין גופו לנפשו. את ההפך לכך מוכיחה בין היתר התקבולת שבכתוב זה: "צמאה לך נפשי, כָּמָה לך בשרי" (תה' סג, ה). לפי אותה תפיסה אין הנפש הַנְּיָה בעלת קיום עצמאי ונפרד מן הגוף. לאותם החוטים, שנרקמה מהם המסכת הרעיונית בדבר קיומו של פֹּחַ החיות הנקרא נפש, שייכים הַצִּירוּפִים הלשוניים הללו: י צ י א ת הנפש או י צ י א ת הרוח או ה ל י כ ת ה (הוא קץ החיים). ועל כך מעידים הכתובים הבאים:

1. "ויהי בצאת נפשה פי מתה" (בר' לה, יח);
2. "נפשי יצאה בַּדְּבָרוֹ" (שה"ש ב, ו);
3. "רוח הולך ולא ישוּב" (תה' עח, ט);
4. "תצא רוחו ישוּב לאדמתו" (תה' קמו, ד).

בדרך דיאלקטית משמעות זאת של י צ י א ת הנפש פְּקֵץ החיים מקבלת את חיזוקה מכוח הצירוף ש י ב ת הנפש (או ה ש ב ת הנפש). בכל מקום — חוץ מאחד, ועליו להלן — שמופיע בהם הביטוי הזה, מובנו התאוששותה והתחזקותה של הנפש, פְּלוּמַר שיבתה לאיתנה. אך בשום אופן אין פְּוֹנְתוֹ לשיבתה של הנפש אל הגוף ולהחייאתו לאחר שִׁצְאָה ממנו. לפיכך אפשרית היא שיבת הנפש, כָּל עוד לא התרחשה יציאתה. משמע, פי התנאי לשיבתה של הנפש היא אי-יציאתה או — פְּלוּמַר אחר —

1. קרובה לכך לשון הפְּגָה של ימינו: "אני מת על..."

אי־עֲזִיבְתָהּ אֶת בֵּית הַחֹמֶר שְׁלָהּ; וּלְעֵדוּת יוֹבְאוּ הַפְתוּבִים
הַבָּאִים:

1. וְהָיָה לְךָ לְמִשִּׁיב נֶפֶשׁ (רוּת ד, טו);
 2. נֶפֶשׁ יִשְׂרָאֵל יִנְחֵנִי בְּמַעְגְלֵי צַדִּיק (תה' כג, ג);
 3. נִתְּנָה מִחֲמַדֵּיהֶם בְּאוֹכְלֵי לֶשׁ הַיִּשְׁרָאֵלִים נֶפֶשׁ (איכה א, יא);
 4. כִּי רַחֵק מִמֶּנִּי מִנְחָם מִשִּׁיב נֶפֶשׁ (שם, שם טז);
 5. תּוֹרַת ה' תְּמִימָה מִשִּׁיבֵת נֶפֶשׁ (תה' יט, ח);
 6. וּנְפֹשׁ אֲדוֹנָיו יִשְׁיב (מש' כה, יג);
 7. לֹא יִתְּנֵנִי הַשֵּׁב רֹחֵי (איוב ט, יח);
 8. וַיִּשְׁתּוּ וְתִשְׁבּוּ רֹחוֹ וַיִּחֵי (שי' טו, יט);
 9. וַיֹּאכְלֵם וְתִשְׁבּוּ רֹחוֹ אֲלֵי (שמו"א ל, יב).
- עַל הַשִּׁיבֵת נֶפֶשׁ הָאָדָם לְאַחַר מוֹתוֹ, כְּלוֹמֵר עַל הַחַיָּיָה
נֶפֶשׁוֹ, לְאַחַר שְׁזוֹ יֵצֵא מִגּוֹפּוֹ, מִסּוּפֵר בְּמִלָּא יוֹ, כָּא־כַב,
כְּנֹאמֵר שֵׁם: "וַיִּתְּמֹדֵד (אֵלֵיהֶו הַנְּבִיא) עַל הַיֶּלֶד שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים
וַיִּקְרָא אֵל ה' וַיֹּאמֶר: ה' אֱלֹהֵי, תִשְׁבּוּ נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל
קִרְבּוֹ... וְתִשְׁבּוּ נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד עַל קִרְבּוֹ וַיִּחֵי". וְכֵן גַּם בְּסִפּוּר הַשְּׁנִי
(מל"ב ד), שְׁבוּ מֵעֲשֵׂה הַחַיָּיָה הַמַּת עַל יְדֵי אֲלִישַׁע, תְּלַמִּידוֹ שֶׁל
אֵלֵיהֶו. בְּשְׁנֵי הַסִּפּוּרִים הַחַיָּיָה מִתְקִיֶמֶת ע"י פְּעוּלוֹת
לְאַ־טְבְּעִיּוֹת דּוֹמוֹת ("וַיִּתְּמֹדֵד אֵלֵיהֶו עַל הַיֶּלֶד שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים",
"וַיִּשְׁכַּב אֲלִישַׁע עַל הַיֶּלֶד וַיִּשֶׁם פִּיּוֹ עַל פִּיּוֹ"), וְאֵלֵה מְלוּוֹת
בְּתַפִּילָה. סִפּוּרִים אֵלֵה הֵם חֶלֶק מְקוּבָץ סִפּוּרֵי, הַמוֹפְתִים
הַכְּלוּלִים בְּסִפּוּר מַלְכִים, שְׁבֵאָה בָהֶם לְיַד בִּיטוּי הָאֲמוּנָה בְּכוֹחוֹ
שֶׁל אִישׁ אֱלֹהִים בְּשַׁעַת מְצוּקָה קִשָּׁה לְכַלּוֹל וּלְפָרֵט לְחַלּוֹל
מַעֲשִׂים, שֶׁהֵם מִחוּץ לְגַדְרֵי הַחֻקִּיּוֹת שְׁבִטְבַע. אֵךְ הַצִּיפִיָּה לְנֶס
אֵינָה מְסַלֶּקֶת אֶת תּוֹדַעַת הַקְּבַע וְהַחֻקִּיּוֹת, זוֹ הַמְּבוֹטָאָת בְּפִי

ירמיהו במלים הבאות: "האוֹתִי לֹא תִירָאוּ... אֲשֶׁר שָׁמְתִי... חוֹל גְּבוּל לַיִם, חֶק עוֹלָם וְלֹא יִעֲבֹרְנָהוּ" (יר' ה, כב).
ובאשר לפעולת "התעטפות הנפש", זו המכוּנה גם בשם התעלפות, משמעה אפוא התכסות הנפש כדרך ההתגוננות נגד יציאתה מן הגוף. כִּי כָּל עוֹד חֲסוּמָה דֶּרֶךְ הַיְצִיָּאָה, עֵדִיין פְּתוּחָה שִׁיבְתָהּ לַחַיִּיהַּ הַקּוֹדְמִים.

ג

לסיכום: על דרך ההיקש הציורי ניתן לומר, כִּי כִּשְׁמֵהּ שְׁנֵאֲלָצָה תִּמְרָה כְּלָתוֹ שֶׁל יְהוּדָה לְהַתְּעַלֵּף הֵיִינוּ ל ה ת ע ט ף, כְּדִי שֶׁלֹּא "יִצְאוּ" וְלֹא יִתְגַּלוּ פְּנֵיהַּ בְּחוּץ, כִּי בְּנִפְשָׁהּ הַדְּבָר, כֶּךָ נִפְשׁוֹ שֶׁל הַמּוֹרֵעַב וְהַמּוּצְמָא, אוֹ שֶׁל מוֹכֵה הַשֶּׁמֶשׁ, מֵתְעַלֵּפֵת, כְּלוֹמֵר מֵת כֶּסֶה, וְכֶךָ נִמְנַעַת יְצִיאתָהּ מִן הַגּוּף. הַצִּירוֹף הַזֶּה "נִפְשׁוֹ מֵתְעַטֵּפֵת" (אוֹ "רוּחַ מֵתְעַטֵּפֵת") נִמְצָא בְּמִקְרָא לֹא פְּחוּת מִחֲמֵשׁ פְּעָמִים וְרַק בְּלִשׁוֹן הַ"שִּׁירָה"² (יֹנָה ב, ח; תה' עז, ד; שם קז, ה; שם קמב, ד; שם קמג, ד), וְהוּא מַעֲלָה עַל הַדַּעַת קִיּוּמוֹ שֶׁל סִיפּוֹר קֶדֶם-מִקְרָאִי, אֲשֶׁר יִהְיֶה נִכּוֹן לִכְנוּתוֹ בְּלִשׁוֹן יִמִּינוֹ בְּשֵׁם "הַתִּיאֹרִיָּה הַקְּדוּמָה" שֶׁל הַתְּעַלְפּוֹת. מִטְרַת אוֹתָהּ תִּיאֹרִיָּה מְשׁוּעֵרַת הַיִּיתָה לְפִתּוֹר אֶת חִידַת נִפְשׁוֹ הָאָדָם, הַנְּתוּנָה בְּכַף הַקַּלֵּעַ, וְאֲשֶׁר עַל אֵף הַיּוֹתָהּ עַל סֶף הַקְּמוֹת הַיָּא מְצַלִּיחָה לְהַתְּנַעַר מֵעַלְפוֹנָה וְלַחְזוֹר לַחַיִּים. מַעֲשֵׂה הַתְּעַטֵּפּוֹת הַנִּפְשׁוֹ כְּפִתְרוֹן אוֹתָהּ חִידָה שׁוֹב אֵינּוּ רְחוּק כֹּל כֶּךָ מִמְרָאוֹת הַטְּבַע הַסּוֹבֵב אֶת הָאָדָם. הַרִי חֲזִיוֹן הַחַיִּים הַגְּלוּיִים שֶׁבְּעוֹלָם הַצּוֹמַח וְהַחִי נִפְרָץ הוּא

2. בְּלִשׁוֹן עַלֵּף הַמְּאוּחֵרֵת נִתֵּן לְשִׁמּוֹעַ אֶת עֲמַעוּמוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צִירוֹף בְּפּוֹסוֹק זֶה שֶׁל יֹנָה ד, ח: "וַיִּתְעַלֵּף וַיִּשְׁאַל אֶת נִפְשׁוֹ לְמוֹת".

בדמותם של חיים חֲבוּיִים מתחת למעטפת קליפתו של הגרעין
ומתחת לציפוי של גולמי חרקים למיניהם. אלה, בבוא זמנם
ובתנאים נאותים נובטים או מתבקעים ושבים למעגל החיים
הגלויים. ובהקשר לכך מן הראוי להזכיר, פי בתפיסה המקראית
פל בעלי-החיים הם בעלי נפש חיה, ובכלל זה השרצים
והרמשים, כנאמר: "ישרצו המים שרץ נפש חיה" (בר' א, כ),
או: "תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש (שם, שם, כד).
כגורלן של הרבה תיאוריות מדעיות בנות העידן שלנו, כן
דינה של אותה תיאוריה קדומה על התעטפות או התעלפות של
נפש האדם. לא זו בלבד שנעצרה על סף המקרא, ואותו לא
עברה, אלא שבקה חיים באותה קדמות קדם-מקראית והותרה
שרידים חיים בלשוננו. ועם השתפכות סיפור מאבקה של הנפש
המת על פת חדל גם השימוש בשני הפעלים עטף ועלף
בבניין התפעל, ומכאן פעלים אלה, בבניינים שונים, הפכו
למטבע מטאפורית, המסמנת מצב של חולשת הגוף או של
מועקה נפשית. וכך עטף כמטאפורה למושג של רפיון הגוף
בכתובים: "בעֲטָף עולל ויונק ברחובות קריה" (איכה ב, יא),
"הֶעֱטוּפִים ברעב בראש כָּל חוצות" (שם ב, יט); ובמשמעות
של דיכאון נפשי: "בעֲטָף לְבִי" (תה' סא, ג), "תפלה לעני פי
יֶעֱטֵף" (תה' קב, א). ובלשון עלף: "בניך עלפו שכבו בראש כָּל
חוצות" (יש' נא, כ). יתרה מזו: עטף ועלף כמבעים מושאלים
ששיעורם חולשה הוספו גם על בעלי-חיים, כגון צאן, כנאמר:
"וּבְהֶעֱטֵף הַצֹּאן לֹא (לא) יָשִׁים, וְהָיָה הֶעֱטוּפִים לְלֶכֶן" (בר' ל,
מב). וכך גם בלשון עלף כמטבע של רפיון וקמילה המוסבה על
צמחייה: "וְכָל עֲצֵי הַשָּׂדֶה עָלְיוּ עֲלֵפָה" (יח' לא, טו).

מתברר, כי הנחה זו על גלגולו של מֵבַע לשוני, שראשיתו במקור הקדם-מקראי, ואחריתו במטאפורה מקראית, יש לה על מה שתסמוך. בלוחות השירה הפנענית-אוגריתית מן המאה ה-13 לפסה"נ מסופר על האל בעל, כי אסר על פתיחת חלונות ארמונו לאחר שנשלמה בנייתו, פן יחדור דַרְכַּם אויבו בנפש, האל מות, ויהרוג את נשותיו³. לאחר כ-700 שנה, כאשר בא הנביא ירמיהו ומשמיע את נבואת הזעם שלו באמרו "ונתתי את ירושלים לגלים... ואת עַרְי יהודה אתן שממה מבלי יושב", הוא מונה בסוף רשימת חטאי העם את הליכתו "אחרי הבעלים אשר למדום אבותם" (שם ט, יג). הנביא שם בפיהן של המקוננות את דברי הקינה הבאים: "כי עלה מות בחלוננו, בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ, בחורים מרחובות" (שם ט, כ). ציורה הלשוני של אותה קינה הוא מטאפורה מזוקקת מסיגים מיתולוגיים⁴. שפן לא מדובר בה על תעלוליהם של שוכני הפנתיאון הפנעני, לא על בעל, שומר ארמונו ונשותיו, ולא על האל מות אויבו, האמור לטפס דרך חלונות אותו ארמון, כדי להוציא אל הפועל את זממו. לעומת זאת נאמר באותה אפוקליפסה, כי פורענות המָוֶת לא תפסח על איש, והיא תגיע גם אל "החלונות הגבוהים" ותפגע אף בַּדְרֵי הארמנות.

3. ראה מ"ד קאסוטו: האלה ענת, ע' 22, 49.

4. ראה דברי י" קויפמן בספרו "מפכשונה של היצירה המקראית", ע' 142: "האמונה המקראית היא לפי מהותה לא-מיתולוגית. המיתוס בה הוא הרוס ומנוצח, ויש ממנו רק שְׂבָרִים ושרידיים".

נניח, כי הוקעת הנביא את חטא ההליכה אחרי הבעלים אינה יותר מאשר דברי תרעומת נגד מנהגי תפלות עכו"מיים, דוגמת מעשי הנשים הלשות בצק לעשות פגונים למלכת השמים" (שם ז, יח). אך הואיל והנביא משמיע את דברי קטרוגו בשער בת רבים, ולא בחוג הבקיאיים במיתולוגיה הפנענית, הרי ריבוי זה של קונוטציות מיתיות שבלשון הקינה הופך אותה לתעודה, המשקפת את הפער התרבותי הגדול שבין פשוטי העם ובין "תופשי התורה", שהיה מצוי ערב ההליכה לגלות בבל; אם כי אלה האחרונים, גם הם אינם משביעים לגמרי את רצון הנביא ("ותופשי התורה לא ידעוני" שם ב, ח). ואנו למדים מפאן גם מה עמוק לעתים הוא העורף ההיסטורי של תופעה לשונית בודדת, ומה רבים נפתולי גלגוליה.

בעקבות בדיקת תכונותיה של המטאפורה המקראית מתעורר הספק, אם תופעה זאת של לשון מושאלת מלכתחילה, ומעצם בריאתה נועדה להוסיף ציוריות ללשון. בהשואה עם הדימוי המקראי⁵ שונה המטאפורה הן במבנה והן במספרה המועט. אין פאן המקום להוכיח, מה העניקה השירה לדימוי, ומה רבה היא האינטגרציה הלשונית והספרותית שלו לעומת המטאפורה. לילא דמסתפינא, הייתי אומר, כי מקורות מטבעותיה הלשוניות של המטאפורה הם הסיפורים הקדם-מקראיים, מאותם שנעצרו על סף המקרא, משום שלא עמדו במבחן דרישותיה של אמונת הייחוד. רק רסיסיהם הלשוניים

5. לשם הדגמה אני מביא פאן רק שני דימויים ללא בחירה: (א) "ככלוב מלא עוף. כן בתייהם מלאים מרמה" (יר' ה, כז); (ב) "פשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות" (שה"ש ב, ב).

של אותם הסיפורים שנפסלו הגיעו למקרא פעין קונכיות שנתרוקנו מתוכנן, ולאחר שנפלטו ממקומן שובצו במקומן הלשוני. לסוג זה שייכות בעיקר המטאפורות בעלות התוכן האנימיסטי, כגון: פי אדמה, אדמה זועקת, אבן זועקת, לב שמים, בטן שאול, לב הים, רחב ידיים, אם הדרך, פי הארץ, פי הבאר, פי המערה⁶ ועוד.

ומעניין לעניין, בחזרה לעצם עניינו של מאמרי זה על דרך ראייתם של קדמונינו את תופעת ההתעלפות, וזאת בהשענות על עדותם של הנתונים הלשוניים שבפנין. ניסיתי אגב כך גם להוכיח, פיצד השתפחותה של ה"תיאוריה" הקדומה על התכסותה של הנפש כתריס בפני יציאתה מן הגוף הקנתה לפעלים עטף, עלף את משמעותם המטאפורית של חולשה פיסית וגם נפשית.

מה שמתבקש עוד לעשות הוא לסגור, ולו גם ברפרוף, את מעגל גלגוליהם הסמאנטיים של הפעלים הללו על שלביהם האחר-מקראיים עד ימינו ועד בכלל. במקורות שלאחר המקרא אנו רואים, כי חלה הפרדה בין עטף לעלף, והפועל עטף נתייחד למשמעות של "כסה" בלבד. באשר למשמעות של חולשה נתייחד לכך הפועל עלף בבניין התפעל (או נתפעל) בלבד, וזאת, כנראה, על סמך האינדיקאציות המפורשות שבפסוקים: "תעלפנה הבתולות... והבחורים בצמא" (עמ' ח, יג),

6. לעומתם פי האתון של בלעם אינו נמנה עם המטאפורות, כי הוא חלק בלתי-נפרד של סיפור מקראי, מסוג הסיפורים על חיות ועופות, המלעיגים על אינולת שבהתנשאותו של האדם.

"זוּיַךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלֶּף" (יו' ד, ח). בלשון חכמים (מד"ר בר' נד) אנו מוצאים שימוש חד-פעמי של עלף בבניין פועל ("המעולפת מביין שני פרובים") במובן "פסה", וללא ספק עפ"י הפסוק בשה"ש ה, יד (מעלפת ספירים). מלשון המדרש הנ"ל או במישרין ממקור ראשון זה של שה"ש קיבלו הפייטנים, ואחריהם משוררי תור הזהב, דרך סופריה ומשורריה של ההשפלה והתחייה וכלה באלה מבני זמננו — ותקצר היריעה למנות את שמות פולם, מפל הדורות של הספרות העברית — סיגלו לעצמם את השימוש של עלף בבניין פיעל ויותר מזה בבניין פועל, אף נדירות בבניין הפעיל, וזאת בשתי המשמעויות, גם של "חלש" וגם של "פסה". השימוש החד-משמעי בפועל עלף, וכאמור בבניין התפעל, מתחיל בלשון התלמוד, היא לשון המשא ומתן המעשי, שאינה סובלת אי-דיק בהגדרות הקובעות גופי הלכה. וכך במסכת נדרים פז: "מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף"; ובדומה לכך במסכת חולין ג: "שמא יתעלף"; וכך גם במסכת שבת ט. לאחר שנתחדשה לשוננו וחזרה להיות לשון חיה, הנה אומר לא רק פתובה, אלא גם מדוברת, נמתח פאילו קו הפרדה ברור בין השימוש של עלף בכתיבה ספרותית של שירה ופרוזה מחד גיסא, ובין לשון הדיבור, הפתיכה העיתונאית והפרסומים בתחום הרפואה מאידך גיסא. נוסף על כך, פנראה, פדי למנוע כל אי-הבנה שבנידון, נוצר שם-עצם במשקל של תיאור-מצב והוא עילפון.